

4511.147  
Б20

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

**БАЛАЦЬКА ЛАРИСА ВАСИЛІВНА**

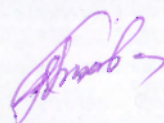
УДК : 796.012.1 - 053.4

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ  
ПОКРАЩЕННЯ МОТОРНОЇ ФУНКЦІЇ ДІТЕЙ 3–5 РОКІВ  
У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

24.00.02 – фізична культура,  
фізичне виховання різних груп населення

**Автореферат**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата наук з фізичного виховання та спорту



Львів – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник** – кандидат педагогічних наук  
**Галаманжук Леся Людівішна,**  
Інститут фізичної культури та здоров'я  
Волинського національного університету  
імені Лесі Українки, докторант кафедри  
теорії і методики фізичного виховання

**Офіційні опоненти:** доктор наук з фізичного виховання та спорту,  
професор  
**Кашуба Віталій Олександрович,**  
Національний університет фізичного виховання  
і спорту України, проректор з науково-дослід-  
ницької роботи, завідувач кафедри кінезіології;

кандидат педагогічних наук  
**Батюк Сергій Миколайович,**  
Кам'янець-Подільський національний  
університет імені Івана Огієнка,  
доцент кафедри теорії і методики  
фізичного виховання та здоров'я людини

Захист відбудеться 26 вересня 2013 р. о 15<sup>00</sup> годині на засіданні спеці-  
алізованої вченої ради Д35.8.29.01 Львівського державного університету  
фізичної культури за адресою: 79007, м. Львів, вул. Костюшка, 11.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Львівського  
державного університету фізичної культури за адресою: 79007, м. Львів,  
вул. Костюшка, 11.

Автореферат розіслано «23» серпня 2013 року.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради  
**БІБЛІОТЕКА**  
Львівського державного  
університету фізичної  
культури

**А. С. Вовканич**

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ**

**Актуальність.** На сучасному етапі розвитку суспільства надзвичайно важливою є проблема дошкільного навчання й виховання, оскільки саме в цей період закладаються основи фізичного, духовного, інтелектуального і творчого розвитку особистості (Національна доктрина розвитку освіти України, 2001).

У процесі навчання дошкільників одне з провідних місць посідає цілеспрямований вплив на їхню моторну функцію, передусім, у процесі фізичного виховання (Базова програма для дошкільних навчальних закладів, 2008). Важливість і необхідність цього зумовлюється комплексом причин: рух є одним з універсальних виявів життєдіяльності людини, основною функцією дитини в дошкільний період (Н.В. Дубровинська, 2000; О. Бар-Ор, 2009). За допомогою рухів дитина пізнає довкілля (Р.В. Павелків, 2010), удосконалює нервово-м'язовий апарат, регулює процеси обміну (О.Д. Дубогай, 2001; М.М. Безруких, В.Д. Сонькін, 2001; Я.І. Федонюк, Б.М. Мицкан, 2007), а їхня оптимальна взаємодія та заняття фізичними вправами позитивно позначаються на процесах росту й фізичного розвитку (Є.С. Вільчковський, 2001; Л.В. Ковальчук, 2007; В.К. Бальсевич, 2009). Крім цього, рух є засобом розвитку інтелекту дитини (А.В. Лібін, 2000); рухи пальцями рук стимулюють розвиток і діяльність різних відділів мозку (І.А. Аршавський, 1982; Л.А. Жаворонкова, 2009; С.Б. Малих, 2009), а правильно організована рухова діяльність — розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги, самостійності (А.Г. Швецов, 2006; О.Н. Істратова, 2008).

Водночас досягнення високих результатів у розвитку моторної функції дошкільників при цілеспрямованому впливі неможливе без урахування вікових можливостей часової та якісної організації рухів, оскільки в ході вікового розвитку дитини цей процес забезпечує узагальнення її досвіду відповідно в аспекті структури рухів та якості шляхом формування паралельних адаптивних програм (К.Д. Черміт, 2004; В.О. Кашуба, 2010).

Практично поза увагою дослідників залишається проблема покращення моторної функції дошкільників у процесі фізичного виховання, ураховуючи спрямованість їхньої мануальної рухової асиметрії (МРА), хоча вивченню різних показників у цьому аспекті загалом присвячено дуже велику кількість наукових праць фізіологів (Л.Ю. Любомирський, 1989; Г.П. Коротка, 2002; М.М. Безруких, 2004; Л.А. Жаворонкова, 2009), психологів (Н.Н. Брагіна, 1988; Т.А. Доброхотова, 1994; Є.Н. Шиянов, 2000; А.І. Шинкарьов, 2002) та поодинокі дослідження (Н.В. Панфілова, 1992) фахівців із фізичного виховання. В останньому випадку результати свідчать про ефективність урахування МРА під час розвитку певних видів координації дітей 4–6 років у процесі фізичного виховання в дошкільних навчальних закладах (ДНЗ) та про розбіжності у вияві певних видів цієї якості залежно від статі. Водночас відзначається (М.М. Безруких, 2003; J. KuňI, 2005), що рухова асиметрія взагалі та МРА зокрема є надзвичайно складним явищем; воно значною мірою зумовлено генетично (Т.М. Марютіна, 1999; S.S. Wang, 2011) і характеризується відмінностями вияву й динаміки: різних показників залежно від статі (В.Л. Біанкі, 1997; В.П. Леутін, 2005), певних видів координації (В.І. Лях, 2006), морфофункціональних показників (Н.А. Петрова, 2006), у віковому аспекті — особливостями формування рухової діяльності представників із різною спрямованістю МРА (Є.М. Бердичевська, 1999;

С.М. Бабюк, 2013). Проте дотепер поза увагою дослідників залишаються питання організації і методики занять фізичними вправами в ДНЗ, що передбачають урахування спрямованості МРА дошкільників для досягнення високого результату, насамперед у покращенні їх моторної функції.

Таким чином, надзвичайна важливість і необхідність вирішення означеного наукового завдання, з одного боку, та відсутність відповідних організаційно-методичних основ фізичного виховання в ДНЗ, з другого, пумовили вибір теми дисертаційної роботи.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертацію виконано згідно зі Зведеним планом науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2006–2010 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту за темою 3.1.1 «Теоретико-методичні та програмно-нормативні основи фізичного виховання учнів та студентів» (номер державної реєстрації 0107/000771) та темою «Теоретико-методичні основи позаурочних форм фізичного виховання дітей та учнівської молоді» факультету фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка на 2011–2013 рр. Роль авторки полягала у визначенні, експериментальному обґрунтуванні та реалізації на практиці організаційно-методичних основ покращення моторної функції дітей 3–5 років у процесі фізичного виховання в ДНЗ.

**Мета дослідження** — удосконалити організаційно-методичні основи покращення моторної функції дітей 3–5 років у процесі фізичного виховання.

**Завдання дослідження:**

1. Узагальнити досвід організації і зміст методик цілеспрямованого впливу на моторну функцію дітей у процесі фізичного виховання в ДНЗ.
2. Вивчити стан оволодіння дітьми з різною спрямованістю МРА визначеними програмою для ДНЗ руховими діями в кожному віці періоду 3–5 років.
3. Визначити особливості вияву й динаміки фізичних якостей дітей із різною спрямованістю МРА впродовж 3–5-го років.
4. Обґрунтувати організаційно-методичні основи покращення моторної функції дітей 3–5 років та експериментально перевірити ефективність їх реалізації у процесі фізичного виховання.

**Об'єкт дослідження** — фізичне виховання дошкільників.

**Предмет дослідження** — організація й методика занять фізичними вправами в ДНЗ для покращення моторної функції дітей 3–5 років із різною спрямованістю МРА.

**Методи дослідження:** загальнонаукові — аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення; соціологічні — усне опитування, бесіда; медико-біологічні — динамометрія; педагогічні — спостереження, тестування, експеримент, що передбачав констатувальний і формувальний етапи; психодіагностичні — тестування спрямованості МРА дитини; математико-статистичні.

**Наукова новизна одержаних результатів:**

— уперше визначено організаційно-методичні основи фізичного виховання в ДНЗ, зорієнтованого на покращення моторної функції дітей 3–5 років із різною спрямованістю МРА, урахування яких дозволяє значно підвищити ефективність вирішення різних за змістом завдань цього процесу;

– уперше обґрунтовано перевагу методики вивчення рухових дій, що передбачає симетричне оволодіння технікою їх виконання в послідовності «спочатку непровідною рукою (ногою), у непровідному напрямі, а після формування вміння — провідною», над загальноприйнятими методиками виконання дії тільки провідною рукою (ногою), у непровідному напрямі або спочатку провідною, а після формування навички — непровідною;

– уперше встановлено особливості вияву та зміни досліджуваних показників моторики, фізичних якостей дівчаток і хлопчиків із різною спрямованістю МРА впродовж 3–5-го років, що дозволяє вдосконалити організаційно-методичні основи покращення цих показників у процесі фізичного виховання в ДНЗ;

– доповнено дані про основи організації, формування і реалізації змісту фізичного виховання дошкільників, урахування яких значно підвищує його ефективність у вирішенні завдань чинної програми для ДНЗ;

– детальніше досліджено знання про взаємозв'язок між розвитком моторної функції і фізичних якостей, а також про величини вияву останніх у дітей 3–5 років.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в розробленні програми покращення моторної функції дошкільників у процесі фізичного виховання в ДНЗ, що враховує визначені організаційно-методичні основи цього процесу. Запропонована розробка знайшла відображення у практичних рекомендаціях, упроваджених у навчальний процес ДНЗ №№ 25, 49 м. Чернівців. Матеріали й результати дослідження використано також у ході підготовки майбутніх фахівців із фізичного виховання, дошкільних педагогів у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки та Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Упровадження підтверджено відповідними актами та довідками.

Водночас матеріали й одержані результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях, післядипломній освіті фахівців з фізичного виховання та дошкільних педагогів.

**Особистий внесок здобувача** полягає в теоретичному розробленні та експериментальному обґрунтуванні основних ідей і положень дисертаційного дослідження: визначенні актуальності обраної теми; постановці мети й завдань; аналізі й систематизації даних літературних джерел; організації та проведенні констатувального експерименту; перевірці в ході формувального педагогічного експерименту ефективності виокремлених організаційно-методичних основ покращення моторної функції дітей 3–5 років у процесі фізичного виховання в ДНЗ; аналізі й узагальненні одержаних даних. Вибір методів і способів організації досліджень здійснено спільно з науковим керівником.

**Апробація результатів дисертації.** Головні результати дослідження оприлюднено на таких наукових конференціях: міжнародних — «Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання, спорту і туризму в сучасному суспільстві» (Івано-Франківськ, 2009–2011), «Молода спортивна наука України» (Львів, 2010–2011), «Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх»: досвід, досягнення, перспективи» (Тернопіль, 2012); всеукраїнській — «Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти» (Кам'янець-Подільський, 2011); звітних науково-практичних конференціях викладачів факультету фізичного

виховання Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2009–2012), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2010–2012).

**Публікації.** Основні результати дослідження за темою дисертації викладено у 8-ми наукових працях, з них 5 — у наукових фахових виданнях.

**Обсяг і структура дисертації.** Роботу викладено на 254 сторінках, з яких 182 — основного тексту, що містить 29 таблиць та 17 рисунків. Дисертаційна робота складається з переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (221 найменування) та додатків.

#### ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, висвітлено зв'язок роботи з науковими планами, темами, а також мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; визначено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію результатів дисертації, упровадження їх у практичну діяльність та про кількість публікацій за досліджуваною темою.

У першому розділі «**Біологічні та психолого-педагогічні передумови покращення моторної функції дітей 3–5 років у процесі фізичного виховання**» проаналізовано наукові й документальні матеріали для визначення стану розробленості досліджуваної проблеми. Зокрема, було встановлено, що досягнення мети дошкільної освіти — закладення основ фізичного, духовного, інтелектуального і творчого розвитку особистості дитини — неможливе без високого розвитку в неї моторної функції, оскільки саме рух є одним з універсальних виявів життєдіяльності людини, основною функцією дитини в дошкільний період, реалізація якої сприяє вирішенню найважливіших за змістом завдань (М.М. Безруких, 2001; Е.С. Вільчковська, 2001; Л.В. Кональчук, 2007; О.Н. Істратова, 2008; В.К. Бальсевич, 2009; С.Б. Малих, 2009). Розвиток моторної функції визначається, дозріванням та навчанням, що зумовлює необхідність урахування в ході останнього зумовлених статтю і віком особливостей зміни показників цієї функції (В.О. Кашуба, 2010). Водночас установлено, що визначальною в дозріванні є біологічна закономірність симетрій-асиметрій в організмі взагалі та одна з функціональних асиметрій між півкулями мозку — моторна, зокрема. Урахування однієї з останніх, а саме мануальної, під час впливу на моторну функцію дітей необхідне для досягнення високого результату у вирішенні багатьох важливих навчально-виховних завдань, оскільки в природному розвитку систем і функцій дітей із різною спрямованістю МРА існують певні розбіжності, у деяких випадках дуже суттєві, причому вже в молодший дошкільний період (М.М. Безруких, 2004; В.П. Леутін, 2005; J. Kuhl, 2005; Л.А. Жаворонкова, 2009; S.S. Wang, 2011).

На жаль, дотепер відсутні дослідження з удосконалення організації та методики занять фізичними вправами в ДНЗ, що передбачає врахування спрямованості МРА дітей і положень теорії М.О. Бернштейна (1992) про багаторівневу систему побудови рухів для досягнення високих результатів, насамперед у покращення їхньої моторної функції. Вивчення потребує також питання ефективності «симетричного» оволодіння визначеними чинною програмою для ДНЗ руховими діями, ураховуючи вікові й зумовлені статтю особливості природного розвитку моторики дітей 3–5 років із різною спрямованістю МРА.

У другому розділі «**Методи та організація дослідження**» обґрунтовано та описано використані методи дослідження відповідно до об'єкта, предмета, мети й завдання роботи. Дослідження здійснено в кілька етапів. На *першому етапі* (січень — серпень 2008 р.) опрацьовано наукові й документальні джерела для вивчення стану досліджуваної проблеми. Результатом пошукової діяльності стали конкретизація напрямку, розроблення плану дослідження, виокремлення комплексу відповідних методів.

На *другому етапі* (вересень 2008 — серпень 2011 рр.) проведено констатувальний експеримент, спрямований на визначення протягом 3–5-го років особливостей вияву та динаміки таких показників дівчаток і хлопчиків із різною спрямованістю МРА: моторики, що відображають стан сформованості навичок у рухових діях, визначених змістом фізичного виховання чинної програми для ДНЗ; фізичних якостей. В експерименті взяли участь 122 трирічні дівчинки, з яких 82 — з правою, 20 — з лівою спрямованістю МРА, 20 — амбідекстрів; 130 хлопчиків — відповідно 90, 20 і 20, які навчалися в ДНЗ №№ 9, 25, 41, 49 м. Чернівців.

На *третьому етапі* (вересень 2011 — травень 2012 рр.) проведено формувальний експеримент для перевірки ефективності використання у процесі фізичного виховання розроблених організаційно-методичних основ покращення моторної функції дітей із різною спрямованістю МРА. Експериментальні групи (ЕГ) — 43 дівчинки і 39 хлопчиків із різною спрямованістю МРА, які впродовж експерименту оволодівали матеріалом програми 5-го року навчання у ДНЗ №№ 25, 49 м. Чернівців. Контрольними (КГ) були групи, сформовані на попередньому етапі дослідження. Відмінність між ЕГ та КГ полягала тільки у використаних методиках навчання рухових дій, які передбачали відповідно симетричний і традиційний підходи до навчання, урахуванні інших визначених організаційно-методичних основ та традиційних організації і реалізації змісту фізичного виховання для покращення моторної функції дошкільників.

На *четвертому етапі* (червень — жовтень 2012 р.) узагальнювали одержані результати, формулювали висновки, оформлювали дисертаційну роботу.

У третьому розділі «**Розвиток моторної функції та фізичних якостей дітей з різною спрямованістю мануальної рухової асиметрії протягом 3–5 років**» представлено результати констатувального експерименту. Установлено, що використання дітьми 3–5-го років життя змісту фізичного виховання чинної програми для ДНЗ забезпечує розвиток їх моторики на нижчому від необхідного рівні. Так, 3-річні дівчатка після вивчення впродовж навчального року визначених рухових дій мали такі узагальненні середні оцінки: за виконання шести завдань блоку «бігові вправи» —  $2,1 \pm 0,07$  бала, шести «вправ з повзання і лазіння» —  $2,3 \pm 0,07$ , восьми «вправ на рівновагу» —  $1,9 \pm 0,07$ , дев'яти «вправ у ходьбі» —  $2,1 \pm 0,09$ , семи «стрибкових вправ» —  $1,9 \pm 0,06$ , чотирнадцяти «вправ з кочення, ловіння, кидання» —  $1,9 \pm 0,07$ . У 3-річних хлопчиків оцінки становили: завдання блоку «бігові вправи» —  $2,0 \pm 0,07$  бала, «вправи з повзання і лазіння» —  $2,3 \pm 0,06$ , «вправи на рівновагу» —  $2,0 \pm 0,07$ , «вправи у ходьбі» —  $1,9 \pm 0,06$ , «стрибкові вправи» —  $2,4 \pm 0,06$ , «вправи з кочення, ловіння, кидання» —  $1,5 \pm 0,07$ . Ці значення були значно нижчими від максимальних трьох балів.

Аналогічний результат одержали протягом 4-го і 5-го років, що засвідчувало недостатню ефективність фізичного виховання в ДНЗ у аспекті успішного вирішення завдання зі стимульованого розвитку моторної функції дітей. Водночас у кожному віці періоду 3–5 років виявлено відсутність відмінностей між узагальненими середніми оцінками, одержаними без урахування (об'єднана вибірка) та із урахуванням спрямованості МРА дітей. Проте результат виявився зовсім іншим після порівняння оцінок дітей із різною МРА за виконання кожного завдання використаних блоків. Так, оцінки у блоці «вправи з кочення, ловіння, кидання», що характеризували сформованість функціональної системи з керування рухами на мануальну вправність, мали такі особливості: в 7-ми з усіх 14-ти завдань (50 % випадків) оцінки 3-річних дівчаток із ліворукою руховою асиметрією (ЛРА) і дітей, які є амбідекстрами (АРА), суттєво (від  $p < 0,05$  до  $p < 0,001$ ) відрізнялись; у 5-ти завданнях (35,7 % випадків) краще виконували перші, у решті (14,3 %) — другі; у вибірках ЛРА та праворукої рухової асиметрії (ПРА) розбіжність оцінок становила 57,1 %, АРА і ПРА — 21,4 %. У 4- і 5-річних дівчаток та 3–5-річних хлопчиків із різною спрямованістю МРА оцінки також суттєво відрізнялися (табл. 1). Розбіжності виявлено під час порівняння даних дівчаток і хлопчиків з однаковою спрямованістю МРА в кожному віковому періоді 3–5 років, що підтверджувало висновок (С.Ф. Жорди, 1995; І.В. Єфімова, 1996; Н.А. Петрова, 2006) про необхідність урахування МРА і статі під час оцінювання стану розвитку моторної функції дітей.

Отже, ураховуючи кількість рухових завдань зазначеного блоку в кожний рік навчання й результати їх виконання, виявлено, що в дівчаток найбільшим приростом показників впродовж 3-го року відзначалася вибірка ЛРА, протягом 4-го — усі досліджувані, 5-го — знову ЛРА, у хлопчиків — відповідно ЛРА, АРА та обидві ці вибірки; найменший приріст показників упродовж 3–5-го років був у дівчаток і хлопчиків з ПРА. Водночас встановлено, що розвиток функціональних систем, які забезпечують керування рухами в різних за змістом діях, але не пов'язаних із мануальною вправністю, у дівчаток (хлопчиків) із різною спрямованістю МРА відзначається певними особливостями.

Таблиця 1

**Розбіжності оцінок дітей із різною спрямованістю МРА за виконання рухових завдань на мануальну вправність, %**

Рік життя	К-сть рухових завдань	Спрямованість МРА					
		ЛРА — АРА		ЛРА — ПРА		АРА — ПРА	
<i>дівчатка</i>							
Третій	14	50,0		57,1		21,4	
		35,7	14,3	42,9	14,2	21,4	-
Четвертий	9	44,4		44,4		44,4	
		11,1	33,3	22,2	22,2	22,2	22,2
П'ятий	13	46,2		38,5		15,4	
		30,8	15,4	30,8	7,7	15,4	-
<i>хлопчики</i>							
Третій	14	28,6		57,2		42,8	
		28,6	-	42,9	14,3	21,4	21,4
Четвертий	9	33,3		11,1		33,3	
		-	33,3	11,1	-	22,2	11,1
П'ятий	13	15,4		30,8		61,6	
		7,7	7,7	30,8	-	38,5	23,1



Так, з усіх 6-ти завдань блоку «вправи з повзання, лазіння» 3-річні дівчатка з ЛРА одержували вищі ( $t$  у межах 3,12–6,67;  $p < 0,01$  і  $p < 0,001$ ), ніж з АРА і ПРА, оцінки за виконання завдання «проповзти в упорі на колінах і руках», «лазити по гімнастичній стінці вгору», а порівняно з останніми також за виконання «пролізання в обруч довільним способом». У 3-річних хлопчиків з ЛРА оцінки були вищими, ніж у хлопчиків з АРА і ПРА, за виконання «пролізання в обруч довільним способом», але значно нижчими (відповідно 1,6±0,17 та 2,2±0,16, 2,1±0,09 балів;  $p < 0,05$ ) за «підлізання під перешкоди різної висоти»; хлопчики з ПРА значно краще, ніж з АРА, виконували «перелізання через колоду, що лежить», «лазіння по гімнастичній стінці вгору на 1,5–1,8 м», останні — «лазіння по похилій драбині».

Виконання восьми завдань блоку «вправи на рівновагу» у 3 роки відзначалося такими особливостями: дівчатка з АРА гірше, ніж з ПРА, виконували «ходьбу по прямій дошці» (відповідно 1,7±0,16 і 2,3±0,08 балів;  $p < 0,01$ ), але краще — «піднімання на носки й опускання» (2,6±0,11 і 2,3±0,08), а також порівняно з дівчатками ЛРА — «сходження на лаву» (1,8±0,16 і 1,3±0,1) ( $p < 0,05$ ), «піднімання на носки і опускання» (2,6±0,11 і 2±0,16;  $p < 0,01$ ), тоді як останні — ходьбу «по прямій дошці» (1,7±0,16 і 2,3±0,1;  $p < 0,01$ ) та «по колоді в упорі на колінах і руках» (2,2±0,19 і 2,8±0,1;  $p < 0,05$ ). Щодо вибірок ПРА і ЛРА, то за «ходьбу по дошці, піднятій одним кінцем», «піднімання на носки й опускання» більш високий бал одержували перші, за ходьбу «по гімнастичній лаві», «по колоді в упорі на колінах і руках» — другі. У хлопчиків особливості полягали в тому, що вибірка АРА відзначалася більш високою, ніж ПРА, оцінкою за виконання ходьби «по гімнастичній лаві» (відповідно 2,4±0,11 і 2,1±0,08;  $p < 0,05$ ), «по прямій дошці» (2,9±0,08 і 2,5±0,07;  $p < 0,01$ ), «переступань через перешкоди» (1,6±0,17 і 1,2±0,08;  $p < 0,05$ ), а порівняно з оцінками в ЛРА — за виконання перших двох завдань. Щодо вибірок ПРА і ЛРА, то перша відзначалася кращим результатом у «ходьбі по гімнастичній лаві», «повільному кружлянні на місці». В інших використаних завданнях зазначеного блоку оцінки 3-річних дівчаток із різною спрямованістю МРА, а також хлопчиків між собою практично не відрізнялися.

Розбіжності оцінок таких дітей виявлено в інших використаних блоках. Аналогічний результат одержано у 4-, 5-річних дівчаток із різною спрямованістю МРА, а також хлопчиків у всіх використаних блоках завдань.

Крім цього, встановлено, що впродовж 4–5-го років фізична підготовленість таких дітей суттєво покращується, але із певними особливостями. Так, приріст координації в метаннях на дальність лівою і правою руками становив у дівчаток з ЛРА відповідно 120,6 % і 86,2 %, з ПРА — 46,4 і 69,4 %, АРА — 29 і 106,9 %, абсолютної м'язової сили кисті правої руки — відповідно 11,5, 10,3 і 9,7 %, лівої руки — 10,9, 11,1 і 10 %, швидкісної сили — 13,8, 11,1 і 12,3 %, вибухової сили — 51,9, 36,4 і 21,5 % ( $p$  від  $< 0,05$  до  $< 0,001$ ). Координація в циклічних локомоціях дівчаток з ЛРА зростає на 10,3 % ( $p < 0,001$ ), з ПРА — на 6 % ( $p < 0,05$ ), рухливість у попереку — відповідно на 52,2 % ( $p < 0,001$ ) і 22,9 % ( $p < 0,05$ ), тоді як у дівчаток з АРА вони залишилися на досягнутому рівні. Ураховуючи зазначене та дані про кількість показників, що наприкінці відзначалися найбільшими значеннями, дійшли висновку: у порівняльному відношенні тенденція зміни фізичної підготовленості дівчаток з ЛРА є кращою, ніж дівчаток з ПРА і особливо АРА. Проведений аналогічно аналіз даних хлопчиків

виявив, що вибірки ПРА і АРА відзначаються кращою, ніж ПРА, тенденцією зміни такої підготовленості.

Отже, на цьому етапі дослідження одержано дані, що сприяли виявленню недоліків фізичного виховання в ДНЗ і способів їх усунення шесимперед у напрямі визначення організаційно-методичних основ організації, формування та реалізації у практичній діяльності змісту процесу для досягнення більшого ефекту у вирішенні, передусім, завдання з покращення моторної функції дітей 3–5 років.

У четвертому розділі «Обґрунтування організаційно-методичних основ покращення моторної функції дітей 3–5 років та експериментальна перевірка їх ефективності у процесі фізичного виховання» розкрито означені основи, сформовано з їх урахуванням зміст та подано результати його реалізації у процесі фізичного виховання в ДНЗ. Під час вирішення цього завдання враховували загальноприйняте поняття «основи» — головне положення певного процесу, явища тощо (Великий тлумачний словник, 2004). Водночас базувалися на результатах констатувальго експерименту, рекомендації фахівців з теорії і методики фізичного виховання (О.В. Давиденко, 2003; Л.Д. Глазиріна, 2005; Е.Я. Степаненкова, 2007), фізіологів (К.Д. Черміт, 2004; J. Kuhl, 2005; М.О. Бернштейн, 2007), донкільних психологів (Л.А. Жаворонкова, 2009; Р.В. Павелків, 2010), педагогів (В.І. Зап'яніський, 2001; Н.А. Морева, 2007; Р.Р. Рапгазі, 2007) щодо ефективних підходів і способів організації, формування змісту фізичного виховання, його реалізації в ДНЗ, а також оптимальних засобів і методів, що в комплексі забезпечить досягнення поставленої мети. Для кращого розуміння сутності визначених основ із великою часткою умовності організаційні відокремили від методичних (Т.Ю. Круцевич, 2008). Перші, урахувуючи напрям дослідження, розглядали як головні положення, що містять дії інструктора з фізичної культури в ДНЗ, безпосередньо не пов'язані з покращення моторної функції дітей, але без реалізації яких неможливо досягти визначеної мети. Методичні основи — головні положення, які для інструктора є засадничими при формуванні й реалізації змісту, спрямованого на вирішення поставленого завдання в наявних у ДНЗ формах занять фізичними вправами. Під час визначення організаційних основ урахувували таке.

*Підготовча діяльність інструктора з фізичної культури до реалізації змісту фізичного виховання* — комплексна організаційна основа, урахування якої підвищувало якість реалізації навчального матеріалу в різних формах. Складові цієї основи передбачали визначення необхідного матеріально-технічного забезпечення занять з фізичної культури як основної форми занять у ДНЗ; позаурочних форм занять для застосування обраної методики навчання рухових дій та педагогічних умов її реалізації. Необхідність першої складової зумовлювалася можливістю підвищити якість занять, передусім, у аспекті кращого оволодіння руховими діями, підвищення загальної, моторної щільності й створення позитивного емоційного фону занять (Е.С. Вільчковський, 2001; Л.Д. Глазиріна, 2005). Другою складовою забезпечували максимум уваги вирішенню завдання з покращення моторної функції дітей, оскільки збільшення часу є передумовою кращого результату, ніж використання лише часу занять з фізичної культури (О.В. Давиденко, 2003; І.В. Поташнюк, 2006). Необхідність третьої складової зумовлювалася важливістю створення ефективного навчального середовища (М.М. Фіцула, 2002). У зв'язку з цим, виокремили такі педагогічні умови:

активізація під час занять інтересу дітей до виконання поставлених завдань, особливо при вивченні рухової дії непровідною рукою (ногою), у непровідному напрямі; підвищений режим безпеки під час реалізації процесу; створення на етапі початкового вивчення штучного блокування «зайвих ступенів свободи» (за М.О. Бернштейном, 1997) у рухах дитини. Першу зазначену умову реалізовано створенням на заняттях ігрового середовища з використанням аналогії та копіювання, другу — оптимальним розташуванням дітей на майданчику, заміною предметів (інвентарю) аналогами, виготовленими з травмобезпечного матеріалу (м'ячі з тканини, предмети з поролону тощо). Штучне блокування «зайвих ступенів свободи» забезпечували використанням гумових стрічок, роботою в парах (одна дитина виконувала елемент, інша ускладнювала процес протидією за допомогою м'язових зусиль).

За цих умов інструктор (ураховуючи завдання занять з фізичної культури) визначав до початку навчального року необхідне обладнання, інвентар, прилади, тренажери тощо; перед кожним заняттям планував свої дії на початку й під час проведення заняття, передусім, з підготовки місць занять до виконання кожного завдання, оптимальних розташувань таких місць на майданчику, переміщенням по них дітей, організації їхньої діяльності на кожному місці занять. Щодо форм занять, під час яких додатково реалізовували запропоновану методику навчання рухових дій, то її фрагменти були змістом рухливих пауз, самостійної рухової діяльності, днів здоров'я, дитячого туризму, повний обсяг — змістом прогулянок першої і другої половини дня.

*Взаємодія інструктора з іншими дошкільними педагогами* як інша організаційна основа дозволяла при її врахуванні істотно збільшити результат процесу навчання (Т.І. Поніманська, 2008; J.F. McKenzie, 2009), у нашому випадку — у зв'язку з тим, що розроблену методику навчання рухових дій використовував не інструктор, а вихователь під час позаурочних занять. У зв'язку з цим, до початку навчального року для вихователів проводили семінари, під час яких формували усвідомлену позицію в необхідності використання запропонованої методики, знайомили з її змістом, роз'яснювали особливості використання в певній позаурочній формі. Водночас інструктор і вихователь узгоджували свої дії щодо інформування батьків про особливості змісту фізичного виховання, що реалізується в ДНЗ, та важливість використання вдома запропонованої методики під час спільної з дитиною рухової діяльності. Надалі взаємодія передбачала насамперед індивідуальні консультації вихователів і батьків та забезпечення їх рекомендаціями на паперовому чи електронному носіях.

*Визначення спрямованості МРА дошкільників* зумовлювалося виконанням такого принципу фізичного виховання як диференціації й індивідуалізації, а реалізація передбачала діагностування на початку навчального року такої спрямованості за допомогою апробованого нами комплексу, що містив опитування, динамометрію і методику М.М. Безруких (2004).

Необхідність урахування виокремлених методичних основ обґрунтовувалася та забезпечувалася таким. *Конкретизація мети і завдань процесу фізичного виховання у певний рік навчання дітей у ДНЗ* необхідна у зв'язку з провідною роллю таких дій інструктора в забезпеченні наприкінці запланованого результату, значною мірою — завдяки чіткій постановці етапних та оперативних завдань (А.Г. Рибковський, 2003; Н.А. Морєва, 2007). Ураховуючи зазначене, визначили мету, що полягала в

покращенні моторної функції дітей щонайменше до найближчого більш високого рівня, кожне етапне завдання — у позитивній зміні показників моторики, на які в певний період навчального року здійснювали цілеспрямований вплив. Оперативні завдання полягали у виконанні змісту кожного експериментального заняття з фізичної культури, його частковому відтворенні під час музично-танцювальних, визначених позаурочних занять та спільної рухової діяльності дітей і батьків удома.

*Вибір найбільш ефективних засобів і методів вирішення поставлених завдань* зумовлювався висновками про їх різну ефективність у вирішенні завдань фізичного виховання в ДНЗ (С.Б. Шарманова, 2004; В.О. Кашуба, 2009), необхідністю при виборі враховувати закономірності розвитку моторної функції у 3–5 років і передумови поліпшення при цілеспрямованому впливі (А.І. Шинкарук, 2002; В.К. Бальсевич, 2009), а також положення теорії і методики гри про неї як основу всієї пізнавальної діяльності дитини (В.Г. Марц, 2001). Ураховуючи зазначене і те, що фізичні вправи є основним засобом, з їх допомогою вирішували поставлені та визначені чинною програмою (2008) загальнопідготовчі, загальнорозвивальні й спеціально-підготовчі завдання. Використовували вправи, передбачені такими розділами програми як «основні рухи», «вправи для загального розвитку», «спортивні ігри й ігрові вправи» і «вправи спортивного характеру». Спільним при їх використанні була реалізація «симетричного» підходу під час вирішення першої і третьої груп зазначених завдань, а головна особливість — неоднакова кількість повторень і різний темп: більші при виконанні вправ для загального розвитку, менші — інших зазначених вправ, особливо на етапах ознайомлення й деталізованого розучування.

Ураховуючи висновки, щодо ефективності застосування тих чи інших методів (Е.С. Вільчковський, 2001; Е.Я. Степаненкова, 2007), використано комплекс методів, за домінуванням ігрового, який сприяв вирішенню різних за змістом завдань під час виконання на етапі закріплення й удосконалення рухових дій розділу «основні рухи», «спортивні ігри та ігрові вправи», «вправи спортивного характеру» чинної програми; на більшості занять з фізичної культури і під час прогулянок на свіжому повітрі — сюжетних і несюжетних рухливих ігор. Інформаційно-рецептивний метод використано для чіткого й водночас образного передавання навчальної інформації від інструктора (вихователя) до дитини для вирішення таких завдань: на етапі початкового вивчення рухової дії — формування уявлення про неї в дитини; на другому і третьому етапах — для коригування виконання рухової дії уточненням інформації про поставлене завдання. Використання репродуктивного методу сприяло кращому оволодінню руховою дією: інструктор (вихователь) визначав, а діти виконували фізичні вправи, що підводили їх до успішного оволодіння новою руховою дією; під час вправляння діти намагалися відтворити зразок, запропонований інструктором. Метод проблемного навчання допоміг вирішити рухові завдання пошукового змісту, з використанням однієї або декількох вправ під час рухливих ігор: завдання визначав інструктор (вихователь), вправу і способи реалізації — діти. Метод творчих завдань використано переважно під час ігрової діяльності для формування вміння дітей реалізовувати на практиці розроблений ними творчий задум: інструктор (вихователь) визначав завдання — придумати сюжет для вирішення певного завдання за допомогою фізичних вправ; діти індивідуально чи у складі групи обирали вправи й вирішували це завдання (у колоні, шерензі, з предметами, без них тощо). Метод суворо регламентованої вправи був

одним із провідних на етапі ознайомлення з новою руховою дією, реалізовувався з урахуванням визначених теорією (Е.Я. Степаненкова, 2007; Л.П. Матвєєв, 2008) умов організації і методичних особливостей кожного етапу навчання. Змагальний метод був провідним під час рухливих ігор та наприкінці третього етапу навчання рухової дії — її виконували способами та в умовах, добре знайомих дітям (хто швидше принесе м'яч, краще виконає стрибок тощо). На цьому етапі для урізноманітнення рухової діяльності дітей у комплексі зі змагальним було використано метод колового тренування. Вправи виконували одним із таких способів (С.Б. Шарманова, 2004): перший — на кожній станції іншу вправу; другий — на кожній станції ту саму вправу, але іншим способом, з різними предметами, у різних умовах тощо; третій — на кожній станції ту саму вправу, але з різною кількістю повторень і різними способами. Дозування відповідало рекомендованому: навантаження не більше, ніж 50 % від максимуму, кількість повторень — від 2–3 до 6–8, відпочинок 1–1,5 хв, кількість станцій — 6–8.

Не використано комплекси вправ з акцентом на розвиток фізичних якостей дітей, тому зміну значень їхніх показників інтерпретовано як результат використання змісту, сформованого з урахуванням визначених організаційно-методичних основ покращення їхньої моторної функції.

*Визначення послідовності реалізації у навчальному році матеріалу з фізичного виховання чинної програми* було зумовлене необхідністю врахувати вимоги принципів систематичності, послідовності, прогресування тренувальних впливів (Т.Ю. Круцевич, 2008; Т.І. Поніманська, 2008), оскільки це забезпечить розвивальний ефект, у зв'язку зі збереженням в організмі ефекту від попереднього заняття, на фоні якого відбувалося наступне; виконання дітьми рухових дій, до яких у цей момент вони підготовлені фізично й інтелектуально, що відповідає вимозі від простого до складного. У зв'язку з цим, урахувували висновок (О.В. Давиденко, 2003) про необхідність систематизації визначених змістом фізичного виховання в ДНЗ рухів і рухових дій. Для цього виокремили матеріал, що буде реалізований на відкритих майданчиках і спортивному залі залежно від пори року. Брало до уваги також інформацію про важливість якості «рівновага» в успішному оволодінні різними рухами й діями (В.І. Лях, 2006); складність оволодіння дітьми діями з кидання, ловіння, метання (Н.В. Панфілова, 1992; О.Ю. Балашова, 2004); провідне місце і значення гри в навчанні й розвитку дитини (Л.І. Пензуласва, 2002); необхідність забезпечення максимального і водночас рівноцінного представництва кожного розділу навчального матеріалу в заняттях упродовж року та можливість й доцільність поєднувати рухи (рухові дії) з двох розділів (О.В. Давиденко, 2003; Л.Д. Глазиріна, 2005).

Ураховуючи зазначене, для дітей 5-го року життя виокремили періоди, під час яких заняття з фізичної культури відбувалися переважно на відкритих майданчиках (вересень–жовтень, квітень–травень), спортивному залі (листопад–січень), обох (лютий–березень) цих місяцях. Матеріал більшості розділів програми представили на заняттях однаково часто: ходьба, біг, городки, футбол, піші переходи, катання на велосипеді — вересень–жовтень і квітень–травень; стрибки, баскетбол — листопад–березень і квітень–травень; кидання, ловіння, метання і рівновага — у кожному періоді, «загальноорозвивальні вправи» — на кожному занятті, виокремлений нами (для зручності планування) розділ «рухливі ігри і забави» — на більшості занять протягом

року. Щодо решти розділів, то їх матеріал використовували тільки в листопаді–березні у зв'язку зі специфікою: для хокею, ходьби на лижах, катання на санках, ковзанах — відповідні погодні умови: для лазіння, повзання й настільного тенісу — можливість реалізації тільки у спортивному залі. Також із першим було пов'язано використання в комплексі один раз на місяць (у вересні–жовтні, квітні–травні) матеріалу розділу «піші переходи» й «катання на велосипеді». Оптимізували величини навантаження так: під час їзди на велосипеді воно було більшим, під час ходьби — меншим, що сприяло активному відпочинку, після якого діти знову виконували їх, а потім ходьбу і т.д.

Водночас урахували необхідність у вересні–жовтні вивчати і використовувати найбільш прості, листопаді–березні — складніші, квітні–травні — найскладніші за біомеханічною структурою рухові дії. Аналогічний підхід застосовували в серії занять з вивчення матеріалу певного розділу. При цьому матеріал розділів «рівновага» й «ходьба» діти використовували переважно в комплексі у зв'язку зі схожістю завдань і раціональним використанням часу занять.

*Визначення методики навчання рухових дій та особливостей її реалізації у зв'язку з урахуванням спрямованості МРА дітей* було зумовлене даними про розбіжності в таких дітей багатьох показників та наявністю різних пропозицій (Н.В. Панфілова, 1992; О.М. Бердичевська, 1999; О.І. Ніколаєва, 2005) щодо навчання їх рухових дій. Обрано загальноприйнятту методику, з урахуванням таких умов її реалізації. Основу становив «симетричний» підхід — вивчення рухової дії провідною і непровідною рукою (ногою), у провідному і непровідному напрямі (*далі по тексті* — провідною і непровідною рукою). Підхід реалізовано тільки під час вивчення рухових дій, якими діти не оволодівали у попередні роки навчання. Визначені проміжні завдання виконувалися в такій послідовності: нову рухову дію розпочинали вивчати спочатку непровідною рукою з додержанням рекомендацій загальноприйнятої методики, але для того, щоб у дитини виникло бажання робити це в незручній для себе ситуації, інструктор спочатку пояснював і переконував її в необхідності подолати такі незручності, а потім, використовуючи ігровий метод, пропонував копіювати за ним рухи, що вивчалися. Після цього детально розучували виконання рухової дії непровідною рукою з додержанням рекомендацій загальноприйнятої методики, після формування рухового вміння вивчали цю дію, але вже провідною рукою — процес відбувався за зазначеною схемою, за винятком того, що наприкінці другого етапу дію виконували провідною та непровідною рукою. Останнє було головною особливістю третього етапу, інше не відрізнялося від визначеного загальноприйнятою методикою. Щодо методичних прийомів, то використовували наочно-зорові (безпосередня демонстрація інструктора, копіювання дітьми його рухів, використання зорових орієнтирів, забезпечена різним допоміжним інвентарем предметна наочність); наочно-слухові (музичний супровід, ритм рахунку, барабана, озвучення читанок); вербальні (опис, пояснення, образна сюжетна розповідь — асоціації з відомими дітям предметами, явищами природи, тваринами тощо, читанки з лічбою, мовна інструкція).

*Контроль за використанням іншими дошкільними педагогами обраної методики навчання рухових дій у позаурочних заняттях фізичними вправами, якими вони здійснюють керівництво*, зумовлювалося необхідністю забезпечити виконання вимог принципу систематичності, у нашому випадку — багаторазове відтворення вивченої рухової дії. Значною мірою цьому сприяли позаурочні форми фізичної активності під керівництвом вихователя. Оскільки використана методика навчання відзначалася

певною специфікою, то її реалізація вихователем потребувала контролю з боку інструктора, особливо на початку реалізації проекту (Е.С. Вільчковський, 2001). У зв'язку з цим, визначали, передусім, слабкі місця в діях вихователя, надавали консультативну допомогу (щодо способів організації діяльності дітей, вибору засобів і методів для досягнення високого результату у вирішенні завдання), потім знову здійснювали контроль насамперед у аспекті правильної організації заняття й реалізації змісту методики. Водночас важливого значення надавали виконанню вимог принципів дошкільного фізичного виховання — крім зазначених раніше, також дидактичному принципу свідомості й активності та специфічним управлінським: синкретичності, творчої спрямованості, фасціації (Л.Д. Глазиріна, 2005).

Перевірка ефективності змісту фізичного виховання в ДНЗ, сформованого й реалізованого з урахуванням визначених організаційно-методичних основ, виявила таке. Дані на початку засвідчили однорідність ЕГ та КГ 5-річних дівчаток, а також хлопчиків із різною спрямованістю МРА за досліджуваними показниками. Зовсім інші дані одержано наприкінці експерименту. Так, за критерієм кількості показників, значення яких суттєво (на рівні від  $p < 0,05$  до  $p < 0,001$ ) змінилися впродовж навчального року, в ЕГ хлопчиків з ЛРА покращення усі досліджувані показники мануальної вправності (приріст у межах 21,7–42,9 %), за винятком «ловіння м'яча, кинутого вихователем» і «після кидання м'яча в землю намагатись його уїняти», значення яких залишилися на досягнутому рівні, у КГ — тільки два: «кидання м'яча вихователю обома руками від грудей» (приріст 19 %) і «кидання предметів на дальність правою і лівою рукою» (17,4 %). У ЕГ хлопчиків з АРА покращення також усі показники (приріст у межах 16,7–52,9 %), за винятком «кидання м'яча вихователю обома руками від грудей» і «після кидання м'яча в землю намагатись його уїняти», у КГ — тільки «ловіння м'яча, кинутого вихователем» і «кидання предмета у вертикальну ціль правою і лівою рукою» (приріст відповідно 29,4 і 13,6 %). У ЕГ хлопчиків з ПРА покращення в межах 20,8–110 % усі показники, окрім «котіння м'яча від вихователя до дитини» і «кидання м'яча у горизонтальну ціль», у КГ — тільки кидання «м'яча обома руками від грудей» (приріст 25 %), «предмета на дальність правою і лівою рукою» (12 %) і «після кидання м'яча в землю намагатись його уїняти» (44,4 %).

За іншим критерієм, а саме кількістю показників, що наприкінці мали найвищі значення, результат був такий: із усіх 9-ти досліджуваних показників у ЕГ хлопчиків із ПРА значення 6-ти, з ЛРА — 5-ти, АРА — 4-х були значно більшими, ніж у КГ, тоді як в останніх така перевага не спостерігалася в жодному показнику. Водночас, незважаючи на відсутність цілеспрямованого впливу на фізичні якості хлопчиків, наприкінці значення показників суттєво (на рівні від  $p < 0,05$  до  $p < 0,001$ ) відрізнялися від початкових. Так, за першим використаним критерієм в усіх ЕГ зросла абсолютна м'язова (приріст від 12,2 до 61,9 %), швидкісна (6,3–11,1 %), вибухова (12,1–36,2 %) сила, координація в метаннях на дальність правою (29,2–56 %), лівою (53,2–78,4 %) руками; додатково — у хлопчиків з ПРА і АРА рухливість у поперековому відділі хребта відповідно на 13,5 % і 27 %. У всіх КГ такою зміною відзначалася координація в метаннях на дальність правою (приріст від 13,6 до 27,5 %), лівою (29,5–34,2 %) руками і вибухова сила (8,3–24,9 %), у хлопчиків з АРА і ПРА — додатково швидкісна сила (відповідно 11 і 6,1 %) та абсолютна м'язова, але в перших за результатами динамометрії кисті правої і лівої (відповідно 9,4 і 12,8 %), у других — тільки правої

(5,6 %) руки. Іншими словами, в ЕГ хлопчиків з АРА і ПРА поліпшилися по 7, з ЛРА – 6 показників, тоді як у КГ – відповідно 6, 5 і 4.

За другим використаним критерієм одержали такий результат: із усіх 8-ми досліджуваних показників у ЕГ хлопчиків з ЛРА значення 4-х, з АРА і ПРА — 5-ти однакових показників були більшими (на рівні від  $p < 0,05$  до  $p < 0,001$ ), ніж у КГ, тоді як в останніх такою перевагою не відзначався жоден показник. Аналогічний результат виявили під час аналізу даних ЕГ та КГ дівчаток із різною спрямованістю МРА (табл. 2). Отже, зазначене засвідчувало можливість досягати значно вищої результативності фізичного виховання в ДНЗ у покращення моторної функції, фізичних якостей дітей 3–5 років за умови врахування визначених організаційно-методичних основ порівняно з використанням традиційного підходу.

У п'ятому розділі «Аналіз і узагальнення результатів дослідження» подано підсумки дисертаційної роботи. Результати дослідження підтвердили та доповнили вже наявні розробки, а також сприяли одержанню абсолютно нових даних в аспекті проблеми, що вивчалася. Так, у працях М.О. Бернштейна (1991; 1997), Г.П. Короткої (2002), М.М. Безруких (2003), В.І. Ляха (2006) та ін. визначено важливість і першочергову необхідність стимульованого розвитку в процесі фізичного виховання моторної функції як основної функції дітей у дошкільний період; у дослідженнях К.Д. Черміта (2004), В.П. Леутіна (2005), J. Kuhl (2005) та ін. — високу ефективність вирішення означеного завдання при врахуванні спрямованості рухової асиметрії дітей. Даними нашого дослідження *підтверджено* зазначене та висновки О.А. Сіліної (2004), Н.А. Петрової (2006), О.В. Фоміної (2006) й ін. про розбіжності у величинах вияву окремих показників моторики, морфофункціональних показників дівчаток (хлопчиків) однакового віку, але різної спрямованості МРА, а також показників хлопчиків і дівчаток однакового віку і спрямованості МРА.

Результатами нашого дослідження *доповнено* розробки Е.С. Вільчковського (2001), О.Д. Дубогай (2001), Л.Д. Глазиріної (2005), Є.І. Ніколаєвої (2005), С.М. Бабюка (2013) із удосконалення організаційних і методичних підходів до фізичного виховання дітей 3–5 років, врахування яких при формуванні й реалізації його змісту підвищує результативність вирішення завдань, визначених чинною програмою для ДНЗ. Водночас доповнено дані Н.В. Панфілової (1992) А.А. Пивовар (2005), В.В. Поліщук (2008), В.К. Бальсевича (2009) про взаємозв'язок між розвитком моторної функції і фізичних якостей дошкільників та про зміну цих показників під дією навантажень, використаних у ході занять фізичними вправами.

*Уперше* визначено організаційно-методичні основи фізичного виховання в ДНЗ, зорієнтованого на покращення моторної функції дітей 3–5-ти років із різною спрямованістю МРА, врахування яких дозволяє значно підвищити ефективність вирішення різних за змістом завдань цього процесу. Водночас експериментально обґрунтовано перевагу методики вивчення рухових дій, що передбачає симетричне оволодіння технікою їх виконання, але в послідовності «спочатку із залученням непровідної, а після формування вміння — провідної руки (ноги), непровідного, а потім провідного напрямку», над загальноприйнятими методиками: залученням тільки провідної руки (ноги), виконання у провідному напрямі чи залучення спочатку провідної, а після формування навички — непровідної руки (ноги) у непровідному напрямі. Встановлено також особливості вияву та зміни показників моторики фізичних якостей дівчаток і хлопчиків із різною спрямованістю МРА протягом 3–5-го років.



Таблиця 2  
Зміни в показниках моторики і фізичних якостей у дослідних групах 5-річних дітей чотирьох різного спрямованості МРА протягом формувального експерименту

Показник	Група		ПРА (ЕГ — 2; КТ — n=20)		ДРА (ЕГ — 2; КТ — n=20)		АРА (ЕГ — n=10; КТ — n=20)					
	Зміна абс. знач.	%	Досто- вірність відмінності $t_1(X)$	$t_2(X)$	Зміна абс. знач.	%	Досто- вірність відмінності $t_1(X)$	Зміна абс. знач.	%	Досто- вірність відмінності $t_1(X)$		
<i>показники моторики, балів</i>												
Кочення м'яча від вихователя до дитини	ЕГ 0,6	28,6	5,14***	2,12*	1,1	78,6	5,02***	1,64	0,6	30,0	2,71*	1,59
Прокочування кульової м'яча між предметів	КТ 0,2	9,1	1,56		0,5	33,3	1,52		0,2	9,5	1,41	
Кидання м'яча вихователем	ЕГ 0,8	61,5	6,55***	5,26***	0,7	41,2	2,89*	1,71	0,7	35,0	2,99*	2,22*
Кидання м'яча вихователем обома руками від грудей	КТ 0,1	7,1	0,74		0,2	11,1	0,76		0,2	9,5	0,93	
Кидання м'яча вихователем обома руками від грудей	ЕГ 0,5	21,7	2,83**	2,44*	0,2	8,3	0,94	0,57	0,6	28,6	2,56*	1,18
Кидання м'яча вихователем обома руками від грудей	КТ 0,1	4,3	0,61		0	0	0		0,4	19,0	1,64	
Кидання м'яча вихователем правою рукою	ЕГ 0,9	69,2	6,69***	3,33**	0,9	52,9	4,39***	2,29*	0,7	35,0	2,71*	1,85
Кидання м'яча вихователем лівою рукою	КТ 0,2	13,3	1,28		0,4	22,2	1,90*		0,3	15,8	1,1	
Кидання м'яча вихователем правою рукою	ЕГ 0,4	28,6	0,58	0,42	0,4	18,2	2,08*	2,52*	1,1	110,0	4,69***	2,33*
Кидання м'яча вихователем лівою рукою	КТ 0,1	6,3	0,34		0,2	6,5	0,87		0,5	55,6	1,80	
Кидання м'яча вихователем обома руками від грудей	ЕГ 0,9	75,0	5,09***	4,0***	0,5	25,0	2,43*	1,82	0,9	60,0	3,86**	3,0**
Кидання м'яча вихователем обома руками від грудей	КТ 0,4	36,4	3,14*		0,1	5,0	0,38		0,3	20,0	1,39	
Після кидання м'яча в землю намагатися його упіймати	ЕГ 0,8	80,0	4,03***	3,05**	1,3	216,7	5,93***	3,03**	0,4	36,4	1,62	0,86
Кидання предмета у вертикальну ціль	КТ 0,5	62,5	0,85		0,6	120,0	2,53*		0,3	30,0	1,25	
Кидання предмета у вертикальну ціль правою і лівою рукою	ЕГ 0,5	45,5	3,07*	1,93	0,6	46,2	2,82*	2,72**	1,0	90,9	4,86**	3,2**
Кидання предмета у вертикальну ціль правою і лівою рукою	КТ 0,2	18,2	1,35		0,1	7,7	0,74		0,6	60,0	2,77*	
Кидання предмета у вертикальну ціль правою і лівою рукою	ЕГ 0,4	16,7	2,81*	1,66	0,6	27,3	3,54**	2,08*	0	0	0	0
Кидання предмета у вертикальну ціль правою і лівою рукою	КТ 0	0	0		0,2	8,7	1,56		0	0	0	
<i>показники фізичних можливостей</i>												
Довжина стріли	ЕГ 1,4	19,2	6,34***	4,69***	1,9	35,2	7,83***	9,22***	1,6	25,4	5,5***	3,98**
Кістки правої руки, кг	КТ 0,5	7,1	2,95*		0,3	5,5	1,63		0,3	4,6	1,25	
Динамометрія	ЕГ 1,5	32,5	7,91***	6,0***	1,1	18,0	4,86***	5,17***	1,3	23,2	4,7***	5,3***
Кістки лівої руки, кг	КТ 0,4	8,7	3,32**		0,2	3,4	1,16		0,1	1,9	0,43	
Нахил уперед сидячи, см	ЕГ 2,3	22,8	3,43**	0,66	1,3	13,3	2,11*	0,96	1,1	9,8	0,65	0,78
Кістки лівої руки, см	КТ 0,5	4,4	0,51		1,2	12,9	1,66		-1,7	-13,6	0,89	
Човниковий біг 3х5 м, с	ЕГ 0,1	-1,2	0,74	1,61	-0,2	2,5	1,75	0,68	0,1	1,2	0,41	1,33
Біг 20 м з колу, с	КТ 0,3	-3,9	1,71		-0,3	3,7	1,57		0,7	-8,5	1,58	
Біг 20 м з колу, с	ЕГ 0,5	-7,1	3,36**	1,23	-0,5	6,8	1,85	0,38	-0,5	6,7	1,94	0,38
Метання на дальність правою рукою, м	КТ -0,4	5,9	2,36*		-0,5	6,8	1,86		-0,3	4,1	0,86	
Метання на дальність лівою рукою, м	ЕГ 3,1	66,8	11,8***	7,06***	2,6	61,9	13,1***	7,23***	3,3	86,8	13,5***	3,44**
Метання на дальність лівою рукою, м	КТ 1,3	27,1	6,7***	5,54***	1,0	22,7	5,44***	1,61	2,3	62,2	8,03***	3,34**
Спринт у довжину з місця, см	ЕГ 1,6	44,1	7,06***	2,97*	5,1	113,3	9,51***	1,65	1,3	36,1	4,45**	4,29***
Спринт у довжину з місця, см	КТ 0,6	17,1	3,79**		3,3	78,6	2,72*		0,1	2,6	0,52	
Спринт у довжину з місця, см	ЕГ 20,5	26,1	10,0***	2,97*	26,8	34,7	15,6***	1,65	19,5	25,5	11,8***	4,29***
Спринт у довжину з місця, см	КТ 13,4	16,9	6,74***		19,6	24,5	6,95***		9,2	11,7	4,54***	

Примітки: Достоірність відмінності між групами на рівні: \*\*\* —  $p < 0,001$ , \*\* —  $p < 0,01$ , \* —  $p < 0,05$ , \*\* —  $p < 0,01$ ; t — критичне значення t-критерію Ван дер Вардена;  $t_1(X)$ ,  $t_2(X)$  — достовірність відмінності між групами на початку і закінченні експерименту;  $t_1(X)$  — достовірність відмінності між групами в певний час експерименту;  $t_2(X)$  — достовірність відмінності між групами в певний час експерименту.

### ВИСНОВКИ

1. Вивчення документальних матеріалів і наукової літератури засвідчує відхилення від норми розвитку різних систем і функцій у значній кількості дошкільників. Перспективним у розв'язанні цієї проблеми є визначення основ організації і реалізації змісту фізичного виховання, що враховують особливості розвитку моторної функції дітей при різній спрямованості мануальної рухової асиметрії, а також оптимальних способів і методів навчання їх рухових дій. Проте недостатня розробленість відповідного наукового підходу ускладнює розв'язання цієї проблеми, а отже, потребує відповідних досліджень.

2. Розвиток моторної функції дітей за станом оволодіння матеріалом із фізичного виховання у 3–5-й роки знаходиться на нижчому від можливого рівні, а середні значення показників дівчаток і хлопчиків у кожному віці відрізняються від одержаних із урахуванням спрямованості їх МРА.

3. Розвиток системи керування рухами, що забезпечує виконання завдань на мануальну вправність, зумовлений спрямованістю МРА дітей: упродовж 3-го року приріст показників найбільший у дівчаток і хлопчиків з ЛРА, протягом 4-го — відповідно у всіх та з АРА, 5-го — ЛРА і ПРА, а найменший за весь період — у дітей із ПРА; дівчатка та хлопчики однакового віку і спрямованості МРА відрізняються значеннями більшості показників мануальної вправності.

4. Вправність дівчаток (хлопчиків) із певною спрямованістю МРА у виконанні завдань із повзання, лазіння, стрибків, у ходьбі, бігу, на рівновагу у 3–5-й роки відрізняється такими особливостями: у порівняльному відношенні дівчатка з ЛРА наприкінці періоду досягають більш високого рівня, ніж дівчатка з ПРА і АРА, в яких він є однаковим, попри розбіжності результатів у певних рухових завданнях; у хлопчиків з АРА рівень вияву такої вправності більш високий, ніж у хлопчиків з ЛРА і особливо ПРА.

5. Особливості розвитку моторної функції дітей із різною спрямованістю МРА позначаються на величинах вияву й динаміці фізичних якостей: впродовж 3–5-го років у дівчаток з ЛРА приріст є більшим, ніж у вибірці ПРА, а особливо з АРА, хоча на початку періоду у ПРА значення вищі, ніж в інших вибірках; у хлопчиків з ПРА і АРА приріст є більшим, аніж у вибірці ЛРА, хоча на початку періоду останні відрізняються вищими, ніж інші вибірки, значеннями показників.

6. На базі закономірностей розвитку дітей у середній і старшій дошкільній періоди, принципів фізичного виховання, положень теорії багаторівневої структури побудови рухів й одержаних даних обґрунтовано організаційно-методичні основи покращення їхньої моторної функції у процесі фізичного виховання. Відмінними рисами цих основ є визначені для інструктора напрями діяльності, що конкретизовані за змістом і передбачають комплекс заходів підготовчого характеру для ефективної реалізації в різних формах фізичного виховання матеріалу чинної програми; взаємодію з іншими дошкільними педагогами у вирішенні завдання з покращення моторної функції дітей; діагностику спрямованості їх МРА. Водночас ці напрями діяльності передбачають конкретизацію мети і завдань фізичного виховання в певний рік навчання, вибір ефективних засобів і методів вирішення таких завдань, визначення послідовності реалізації в навчальному році матеріалу з фізичного виховання, методик навчання рухових дій і особливостей її застосування у зв'язку зі

спрямованістю МРА дітей, а також контроль за використанням вихователями низначеної методики в позаурочних формах, якими вони здійснюють керівництво.

7. Урахування виокремлених основ у практичній діяльності забезпечує значно вищий (на рівні від  $p < 0,05$  до  $p < 0,001$ ), ніж традиційні організація й реалізація змісту фізичного виховання, результат у покращенні моторної функції дітей: із 9-ти досліджуваних показників мануальної вправності в першому випадку у дівчаток із ПРА, ЛРА покращується по 8, у другому — тільки по 2 показники, у дівчаток з АРА — відповідно 7 і 1, хлопчиків з ЛРА — 7 і 2, ПРА — 7 і 3, АРА — 7 і 2. Водночас наприкінці в експериментальній групі дівчаток і хлопчиків з ПРА по 6 показників, з ЛРА — по 5, АРА — по 4 відзначаються більшими величинами вияву, ніж у контрольних групах, значеннями тоді як в останніх — жоден показник.

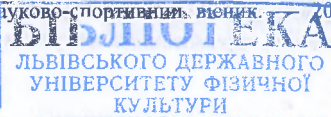
8. Вплив на моторну функцію дітей з урахуванням виокремлених основ сприяє значному (на рівні від  $p < 0,05$  до  $p < 0,001$ ) покращенню фізичних якостей навіть за відсутності цілеспрямованих навантажень: із 8 досліджуваних показників у експериментальній групі дівчаток з ПРА поліпшується 7, контрольній — 6, у дівчаток із ЛРА та АРА — відповідно 6 і 3, 5 і 2 показники, у експериментальних групах хлопчиків з АРА і ПРА — по 7, ЛРА — 6, контрольній — відповідно 6, 5 і 4. Водночас наприкінці в експериментальній групі дівчаток і хлопчиків з ЛРА відповідно 3 і 4 показники, з ПРА, АРА — по 5 однакових відзначаються більшими, ніж у контрольних групах значеннями, тоді як в останніх — жоден показник.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробленням технологій покращення моторики, психічних функцій дітей у процесі фізичного й інших видів виховання в ДНЗ, які ґрунтуються на комплексному підході, що враховує особливості нестимульованого розвитку цих функцій при різній спрямованості мануальної рухової асиметрії дітей.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### а) публікації у наукових фахових виданнях

1. Балацька Л. В. Покращення психофізичного стану старших дошкільників з урахуванням особливостей їх рухової асиметрії як педагогічна проблема / Л. В. Балацька // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — 2010. — № 9. — С. 6—8.
2. Балацька Л. Особливості розвитку моторки дітей з різною руховою асиметрією між 3 і 6 роками / Л. Балацька, Л. Галаманжук, Г. Єдинак // Вісник Прикарпатського нац. у-ту імені Василя Стефаника. Серія : Фізична культура : [зб. наук. пр.]. — Івано-Франківськ, 2012. — Вип. 16. — С. 112—118. — (роль авторки полягала в узагальненні даних, формулюванні висновків і написанні тексту).
3. Балацька Л. В. Особенности развития системы управления движениями мальчиков 3–5 лет с различной направленностью двигательной асимметрии в заданиях на мануальную умелость / Л. В. Балацька // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — 2012. — № 12. — С. 15—20.
4. Балацька Л. В. Експериментальне обґрунтування ефективності організаційно-методичних основ покращення моторної функції дошкільників у процесі фізичного виховання / Л. В. Балацька // Слобожанський науково-спортивний вісник. — 2012. — № 5(1). — С. 86—92.



5. Балацька Л. В. Особливості розвитку фізичних якостей у дітей з 4-х до 6-и років з різною спрямованістю мануальної рухової асиметрії [Електронний ресурс] / Л. В. Балацька // Спортивна наука України. — 2012. — № 4. — С. 47—52. — Режим доступу : [http : // www.sportscience.org.ua/index.php/Arhiv.html](http://www.sportscience.org.ua/index.php/Arhiv.html).

*б) публікації в інших виданнях*

6. Балацька Л. В. Психофізіологічна основа виникнення ліворукості у дітей / Л. В. Балацька // *Materialy VIII Mezinarodni Vedecko-praktika conference «DNI VEDY-2012», 27 brezen–05 dubna 2012 roku : Pedagogika.* — Praha, 2012. — Dil. 29. — С. 7—10.

7. Балацька Л. В. Психологічні проблеми ліворуких дітей у школі / Л. В. Балацька // *Materialy VIII Mezinarodni Vedecko-praktika conference «DNI VEDY-2012», 27 brezen–05 dubna 2012 roku : Psychologie a sociologie.* — Praha, 2012. — Dil. 60. — С. 7—9.

8. Балацька Л. В. Особливості розвитку системи керування руками в завданнях на мануальну вправність у дівчаток 3–5 років з різною спрямованістю рухової асиметрії / Л. В. Балацька // *Актуальні проблеми розвитку спорту для всіх: досвід, досягнення, тенденції : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 25–27 жовтня 2012 р.* — Тернопіль, 2012. — С. 186—192.

#### АНОТАЦІЇ

**Балацька Л. В. Організаційно-методичні основи покращення моторної функції дітей 3–5 років у процесі фізичного виховання.** — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання та спорту зі спеціальності 24.00.02 — фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. — Львівський державний університет фізичної культури, Львів, 2013.

Дисертаційну роботу присвячено проблемі вдосконалення фізичного виховання в дошкільних навчальних закладах (ДНЗ) для підвищення ефективності в покращенні моторної функції дітей. Проведеним дослідженням визначено організаційно-методичні основи цього процесу, одна з основних — урахування спрямованості мануальної рухової асиметрії (МРА) дітей. На основі цього експериментально доведено перевагу методики вивчення рухової дії, що передбачає «симетричне» оволодіння нею в послідовності «спочатку непровідною, а після формування вміння — провідною рукою (ногою), у непровідному чи провідному напрямі», над загальноприйнятою методикою вивчення дії тільки провідною рукою (ногою), у провідному напрямі або спочатку провідною, а після формування навички — непровідною. Водночас встановлено особливості вияву та зміни досліджуваних показників моторики, фізичних якостей дівчаток і хлопчиків із різною спрямованістю МРА впродовж 3–5-го років. Одержаними результатами також доповнено дані про основи організації, формування й реалізації змісту фізичного виховання дошкільників, урахування яких значно підвищує ефективність вирішення різних завдань процесу, визначених чинною програмою для ДНЗ; поглиблено знання про взаємозв'язок між розвитком моторної функції і фізичних якостей, а також про величини вияву останніх у дітей протягом 3–5-го років. Матеріали дисертації можуть бути використані у професійній діяльності інструкторів з фізичної культури, вихователів ДНЗ, а також їхній підготовці у ВНЗ та післядипломній освіті.

**Ключові слова:** фізичне виховання, організаційно-методичні основи, дошкільники, спрямованість мануальної рухової асиметрії, моторна функція.

**Балацкая Л. В. Организационно-методические основы улучшения моторной функции детей 3–5 лет в процессе физического воспитания. — Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.02 — физическая культура, физическое воспитание разных групп населения. — Львовский государственный университет физической культуры, Львов, 2013.

Диссертационная работа посвящена проблеме совершенствования физического воспитания в дошкольных учебных заведениях (ДУЗ) для улучшения результата в развитии моторной функции детей 3–5 лет. Проведенным исследованием установлены организационно-методические основы указанного процесса, одна из основных — учет направленности мануальной двигательной асимметрии (МДА) детей. Учитывая последнее, экспериментально обосновано преимущество методики изучения двигательных действий, предусматривающей «симметричное» овладение техникой в последовательности «сначала не ведущей, а после формирования умения — ведущей рукой (ногой), в неведущем, потом в ведущем направлении», по сравнению с общепринятыми методиками выполнения действия только ведущей рукой (ногой), в ведущем направлении или сначала ведущей, а после формирования навыка — неведущей. В то же время установлены особенности проявления и изменения исследуемых показателей моторики, физических качеств девочек и мальчиков с различной направленностью МДА в течение 3–5-го годов. Полученными данными также подтверждены выводы об основах организации, формирования и реализации содержания физического воспитания дошкольников, учет которых значительно повысит эффективность процесса в решении разных по содержанию задач действующей программы для ДУЗ; подтверждены данные о различиях в величинах проявления показателей моторики девочек (мальчиков) одинакового возраста, но с различной направленностью МДА. Материалы диссертации могут быть использованы в профессиональной деятельности инструкторов по физической культуре и воспитателей ДУЗов, а также их подготовке в вузе и последипломном образовании.

**Ключевые слова:** физическое воспитание, организационно-методические основы, дошкольники, направленность мануальной двигательной асимметрии, моторная функция.

**Balatska L.V. Organizational and methodological foundations of improvement of motion functions of children aged 3–5 in the process of physical education.— Manuscript.**

Dissertation for seeking the scientific degree of Candidate of Sciences in Physical Education and Sport in specialty 24.00.02 — physical culture, physical education of different groups of population. — Lviv State University of Physical Culture, Lviv, 2013.

The thesis for the candidate degree deals with the *issue* of the physical education improvement in pre-school educational establishments for achieving better results in motion function development of children aged 3–5. To reach the aim we used the complex of such *methods* as analysis, comparative method, systematization, generalization, oral testing, conversation, dynamometry, pedagogical observation, testing, experiment (fixed and forming), psycho-diagnostic testing on manual motion asymmetry (MMA) direction,

mathematic and statistic methods. Tested: in the course of stated experiment — 122 girls aged 3-4 (82 with right MMA, 20 – with the left one, 20 – ambidexterity) and 130 boys (90, 20 and 20 respectively). During the forming experiment — 43 five-year-old girls and 39 boys were with the above stated MMA direction.

*Results.* While analyzing scientific literature, we stated the inefficiency of issues on organization and methodology of physical exercising in pre-school educational establishments studying which imply taking into account kindergarteners' MMA to reach high results, first and foremost, in their motor function improvement. During the stated experiment we determined the peculiarities of indices change of motor function results among girls and boys with different MMA in the period between 3 and 6 years. We also determined the differences in quantities of these indices display between girls (boys) of the same age but with different MMA direction. At the same time we have stated indices changing peculiarities of such boys and girls' physical qualities in the mentioned period. Taking into account the received data and the results of scientific literature analyses, we defined organizational and methodological bases of motor function improvement of children aged 3-5 in the physical education process in pre-school educational establishments. In the course of the forming experiment we checked the physical education content efficiency designed with taking into account the defined bases in solving the set tasks. The received data showed the opportunity to reach much better results in children's motor function development rather than by using the traditional approach to the organization and realization of the physical education content as well as to reach the positive result in their physical qualities development without using special physical load. The received data showed the methodology of movement studying which implies "symmetric" technique mastering in the succession "first by the non-leading hand" and after the formation of the skill – by the leading one" over the conventional methodology of acting only with the leading hand and after the skill formation – with the non-leading one. The thesis materials can be used in professional teaching activities in pre-school educational establishments, future physical education teachers training, advanced studies of such specialists.

**Key words:** physical education, organizational and methodological bases, kindergarteners, manual motion asymmetry direction, motor function.